

Stylizacja na polszczyznę Żydów w powieści *Austeria* Juliana Strykowskiego

Historia Żydów polskich sięga średniowiecza, kiedy to kupcy żydowscy zamieszkujący zachodnie i południowe tereny Europy zaczęli licznie napływać na ziemie polskie. Obie kultury kształtowały się więc wzajemnie przez prawie dziesięć wieków. Historia pokazuje, że stosunki polsko-żydowskie nie zawsze były poprawne. Niejednokrotnie dochodziło do aktów nienawiści, co wynikać mogło przede wszystkim z barier kulturowych. Jedną z nich były języki, którymi posługiwali się przedstawiciele obu nacji.

Żydzi, którzy przybyli na ziemie polskie, dość szybko zaczęli asymilować się językowo, jednakże w okresie od drugiej połowy XV do początków XVI w. zaczęto odsuwać ich od społeczeństwa polskiego i jego kultury. Zamknięci we własnym kręgu kulturowym, zaczęli posługiwać się na co dzień językiem jidysz. Epoka oświecenia na nowo wymusiła na Żydach obowiązek uczenia się języka polskiego, chociaż podejmowane próby kończyły się różnie. Polacy zauważali liczne błędy w mowie Żydów, a ich polszczyznę zaczęli od XIX wieku nazywać *żydłaczaniem* (ta nazwa od zawsze była nacechowana pejoratywnie). Żydłaczanie, jako podstawę stylizacyjną, przeniesiono także do literatury.

W 1966 roku do licznych powieści o tematyce żydowskiej dołączyła *Austeria* Juliana Strykowskiego (1966). Dzieło było kolejną już próbą zachowania pamięci o kulturze żydowskiej, z którą ze względu na swoje urodzenie identyfikował się sam autor. Powieść spotkała się z pozytywną recenzją ze strony krytyków i odbiorców. Niemniej jednak celem niniejszego artykułu nie jest próba odpowiedzi na pytanie, co wywołało tak pozytywny odbiór, a analiza różnorodnych wykładników stylizacji języka głównych bohaterów.

Do analizy wykorzystano książkę wydaną w 1979 roku w Warszawie przez wydawnictwo Czytelnik (wydanie IV). Podstawę teoretyczną, stanowiącą punkt wyjścia charakterystyki polszczyzny Żydów, a tym samym wyłonienia cech językowych przypisywanych tej grupie narodowo-wyznaniowej, stanowi opracowanie Marii Brzeziny *Polszczyzna Żydów* wydane w 1986 roku przez PWN (Brze-

zina 1986). Ponadto podczas identyfikacji leksyki nawiązującej do różnych sfer życia Żydów bazowano na słowniku opracowanym przez wspomnianą autorkę (Brzezina 1986), stanowiącym rozdział wyżej wymienionej pracy, słowniczku z objaśnieniami Marii Bokszczanin (1988), znajdującym się w powieści *Meir Ezołowicz* (Orzeszkowa 1988) z 1988 roku, *Polskim słowniku judaistycznym* (PSJ), *Rosnącym słowniku hebrajskim* (RSH), a także na wcześniejszej pracy (por. Ciesłowska 2017).

Analiza języka bohaterów powieści *Austeria* Juliana Strykowskiego

Julian Strykowski urodził się i wychowywał w rodzinie żydowskiej. Nie dziwi więc, że w swoich dziełach poruszał tematykę związaną z tym narodem. *Austeria*, wydana w 1966 roku, opowiada losy społeczności żydowskiej mieszkającej na terenach Galicji, a więc na obszarze, na którym urodził się sam autor. Akcja utworu rozgrywa się w ciągu jednego dnia – jest to pierwszy dzień pierwszej wojny światowej. Główny bohater, Tag, jest właścicielem austerii położonej na rozstaju dróg, niedaleko miasta. Jest to człowiek religijny, lecz także świadomy swych grzechów i, mimo panującego chaosu wywołanego wybuchem wojny, nie zamierza opuścić swojej karczmy. Karczma Taga staje się miejscem, w którym zatrzymują się uciekający Żydzi. Czytelnik poznaje dzięki temu całą gamę charakterów, w związku z czym może dokładniej wyobrazić sobie nastroje panujące wśród Żydów, a co ważniejsze, w pewien sposób poznać strukturę i hierarchię społeczności żydowskiej, czy konstytutywne elementy jej kultury, ponieważ autor porusza bardzo wiele wątków.

Jednym z elementów mocno spajających kulturę żydowską jest język, odgrywający bardzo ważną rolę w powieści J. Strykowskiego. Analiza wypowiedzi bohaterów, w tym wszechwiedzącego narratora, którego myśli często mieszają się z myślami protagonistów, wykazuje, że bohaterowie, Żydzi, posługują się głównie językiem polskim. Co więcej, znajomość języka polskiego była wśród Żydów zamieszkujących wspomniane tereny oznaką dobrego wykształcenia:

On nie słyszał, ale jego syn, doktor Leon, lekarz sztabowy regimentu w randze kapitana, na pewno słyszał, żona może też, bardzo lubi czytać książki po polsku i po niemiecku, jest wykształcona, nie to, co on (s. 34).

Bohaterowie książki języka hebrajskiego lub jidysz używają wówczas, gdy nie chcą być zrozumiani przez gojów (nie-Żydów):

Jak można za paczkę tytoniu (tu było parę słów po żydowsku, żeby cenzura nie zrozumiała¹) dostać przepustkę od samego feldfebla, to nie jest jeszcze tak źle (s. 14).

Warto podkreślić fakt, że mimo tego, że powieść została napisana po polsku, podobnie w wypadku innych dzieł Juliana Strykowskiego, niektórzy badacze zaczęli zastanawiać się nad tym, czy należy traktować ją jako literaturę polską, czy może już jako szeroko rozumianą literaturę żydowską (Piekarski 2008). Wpływ na to miał z pewnością również język powieści przesycony różnymi cytatami ze Starego Testamentu oraz leksyką charakterystyczną dla wyznawców judaizmu. Dlatego też, nawet jeśli z pozoru język bohaterów nie różni się bardzo od ogólnego języka polskiego, w omawianej powieści mamy do czynienia ze stylizacją na język Żydów. Julian Strykowski wybiera stylizację realistyczną, której celem jest przede wszystkim odwzorowanie rzeczywistości językowej – być może tej, w której sam dorastał – bez intencji przetworzenia jej (Brzezina 1986, 522). Stylizacja realizowana jest za pomocą wykładników stylizacyjnych, które omówione zostaną poniżej.

1. Wykładniki leksykalne

1.1. Leksemy żydowskie przeniesione z języka hebrajskiego, jidysz, aramejskiego i dostosowane do języka polskiego pod względem wymowy i ortografii (437)

Jedną z najbardziej charakterystycznych cech polszczyzny Żydów jest stosowanie judaiców, czyli słownictwa przeniesionego z różnych języków społeczności żydowskiej. Użyte przez J. Strykowskiego leksemy zostały pogrupowane w następujące pola semantyczne:

1. **Tytuły grzesnościowe (207):** *cadyk* (140) (hebr. *cad(d)ik*; przywódca chasydów), *cadykowa* (9) (żona cadyka), *cadykowicz* (2) (syn cadyka), *rabin* (29) (hebr. *raw*, jid. *row*; tytuł grzesnościowy), *rabinowa* (1) (żona rabina), *reb* (1) (jid. *reb*; tytuł grzesnościowy, odpowiednik *pana*), *rebe* (25) (jid. *rebe*; określenie stosowane w odniesieniu do uczonych i autorytetów religijnych);

¹ Julian Strykowski używa w tym miejscu komentarza metajęzykowego zamiast przytoczenia żydowskich słów. Być może stara się w ten sposób podkreślić, że jego bohaterowie to Żydzi mówiący głównie w języku polskim, zatem język hebrajski staje się językiem mniej ważnym, a tym samym nie widzi potrzeby wprowadzania go do powieści.

2. **Nazwy zawodów (94):** *kantor* (94) (hebr. *kantor*; wykształcony muzyk – nie solista w synagodze);
3. **Pojęcia związane z religią (53):** *chasyd* (48) (hebr. *chasid*; wyznawca chasydyzmu), *kadysz* (2) (aram. *kad(d)isz*, jid. *kadesz*; jedna z najważniejszych i najczęściej odmawianych modlitw w liturgii żydowskiej), *Kol-Nidre* (1) (aram. *Kol nidre(j)*, jid. *Koł nidrej*; modlitwa poprzedzająca modły wieczorne (maariw), w przededniu święta Jom Kipur), *Purym* (1) (hebr. *Purim*; jid. *Purym*; *Dzień odmienionych losów* – święto żydowskie), *purymowy* (2) (przymiotnik od *Purym*);
4. **Ubiór (22):** *chałat* (11) (od arab. *chilat*, przez tur. *Chalat długa*; zwierzchnia szata męska noszona przez Żydów), *jarmułka* (1) (jid. *jarmelke*; od tur. *Jahmurluk*, czyli kaptur; rytualna męska czapeczka żydowska), *kapota* (10) (jid. *Kapote*; *chałat*);
5. **Nazwy ksiąg judaistycznych (15):** *Chumesz* (2) (hebr. *Chamisza Chumsze(j) Tora*; *Chumasz*; jid. *Chumesz*; *Pięcioksiąg, Tora*), *Tora* (13) (hebr. *Tora*, jid. *Tojre*; *Pięcioksiąg*);
6. **Wygląd (14):** *pejsy* (14) (hebr. *peot, peot ha-rosz*, jid. *pejes*; długie, niestrzyżone pasma włosów, pozostawione najczęściej na skroniach oraz po bokach brody);
7. **Wykrzyknienia (13):** *aj* (7) (jid. *aj*; wykrzyknik emocjonalny), *sza* (6) (jid. *sza*; wykrzyknik mający na celu ucieszenie kogoś);
8. **Określenia odnoszące się do osób innego wyznania lub innej narodowości (9):** *goj* (8) (hebr. i jid. *goj*; *nie-Żyd*, ewentualnie *chrześcijanin*), *gojowski* (1) (przymiotnik od *goj*);
9. **Nazwy miejsc i budynków (5):** *cheder* (5) (hebr. *cheder*; jid. *chejder, chajder*; religijna podstawowa szkoła żydowska);
10. **Jedzenie (4):** *maca* (1) (hebr. *mac(c)a*, jid. *mace*; suche, pozbawione wody, płaskie placki z niekwaszonego ciasta), *trefny* (3) (hebr. *trf*, jid. *trejfe*; niekoszerny);
11. **Określenia człowieka (1):** *chamski* (1) (przymiotnik od *cham* (hebr. *Ham*); ordynarny, grubiański);

Podobna klasyfikacja została zastosowana w artykule na temat stylizacji językowej w przekładach powieści Elizy Orzeszkowej *Meir Ezofowicz* (Ciesłowska 2017), w której również pojawiły się wszystkie wyżej wspomniane kategorie (i kilka innych). Niewielka liczba powtórzonego słownictwa wskazuje także, że stylizacja językowa analizowanych powieści nie bazuje na stereotypach, jest urozmaicona i determinowana różnymi czynnikami. Warto podkreślić, że powieść *Meir Ezofowicz* opowiada historię Żydów bardzo zamkniętych na asymilację, mieszkających na terenach obecnej Białorusi, dlatego też liczba słownictwa bezpośrednio przejętego z języka jidysz, a użytego przez Elizę Orzeszkową, jest

znacznie większa niż w analizowanej powieści (ponad 1000). Bohaterów obu powieści dzielą więc poglądy polityczne i znajomość języka polskiego, jednak używana przez nich leksyka pozostaje w tożsamyh kategoriach semantycznych, co pozwala zauważyć, które sfery życia polskiej społeczności żydowskiej są dominowane przez judaica bez względu na to, czy bohaterami powieści są Żydzi ortodoksyjni, czy bardziej liberalni. Co więcej, w obu dziełach użyto wielu tytułów grzecznościowych, można więc mniemać, że dla powieściowych Żydów niezwykle ważna jest grzeczność i szacunek dla osób cieszących się powszechnym uznaniem.

1.2. Leksemy żydowskie przetłumaczone na język polski (25)

Oprócz judaiców zaadaptowanych fonetycznie czy fleksyjnie Żydzi polscy zaczęli używać także leksemów przetłumaczonych na język polski metodą tłumaczenia dosłownego. Dzięki wyżej wspomnianym źródłom oraz niezbędnemu w tym wypadku słownikowi polsko-hebrajskiemu (RSH) z tekstu powieści wyekscerpowano takie **leksemy związane z religią**, jak: *Arka przymierza* (1) (hebr. *Aron ha-Brit*; drewniana skrzynia z drzewa akacjowego, jeden z elementów przymierza z Bogiem), *Księga Życia* (1) (hebr. *Sefer ha-Chajim*; księga, do której w niebiosach są wpisywane ludzkie uczynki w ciągu całego roku), *Osiemnaście błogosławieństw* (3) (hebr. *Szmona esre(j)*, jid. *Szimenesre*; najważniejsza modlitwa żydowska), *Sądny Dzień* (17) (hebr. *Jom ha-Din*, jid. *Jom-Hadin*; Sąd Ostateczny), *Straszne Dni* (3) (hebr. *Jamim Noraim*, jid. *Jomim Nojrojim*; pierwsze dziesięć dni nowego roku, poświęcone modlitwie i wyrażeniu żalu za popełnione grzechy).

1.3. Leksemy polskie (lub zapożyczone z innych języków niż jidysz) opisujące sfery życia wyznawców judaizmu (48)

Na gruncie języka polskiego powstały z czasem także różnego typu leksemy polskie, których zaczęto używać zamiast odpowiedników w języku hebrajskim czy jidysz. Również w powieści J. Strykowskiego pojawia się polskie słownictwo opisujące różne sfery życia społeczności żydowskiej, a dzięki *Polskiemu słownikowi judaistycznemu* (PSJ) można je zidentyfikować w następujący sposób:

- 1) **nazwy miejsc i budynków (30):** *bożnica* (24) (synagoga), *dom modlitwy* (1) (synagoga), *kuczka* (1) (hebr. *suka*, czyli *szalas*, namiot; jid. *suke*; *szalas* budowany na jesienne święto Sukot, w Polsce nazywane Świętem Kuczek), *synagoga* (3) (grec. *sinagein*, hebr. *be(j)t ha-kneset*, jid. *bejsakneses*; najważniejsza instytucja judaizmu, pełniąca jednocześnie kilka

zasadniczych funkcji jako miejsce: gromadzenia się wspólnoty lokalnej, nauczania itp.), *Ściana Płaczu* (1) (zw. też *Murem Zachodnim*, co jest tłumaczeniem dosłownym; hebr. *Kotel ha-Maarawi*; jid. *Kojsł-Maarowi*; jedyna pozostałość po Świątyni Jerozolimskiej);

- 2) **nazwy modlitw (12):** *błogosławieństwo nad chlebem* (1) (prawdopodobnie chodzi o hebrajską nazwę *hamoci*), *modlitwa mycia rąk* (1) (prawdopodobnie chodzi o *netilat jadajim*; hebr. *netilat jadajim*, czyli *mycie rąk*), *modlitwa przedśmiertna* (1) (prawdopodobnie chodzi o *Al chet*; hebr. *Al chet*, czyli *za grzech*, jid. *Ał chejt*), *modlitwa popołudniowa* (1) (prawdopodobnie chodzi o *mincha*; hebr. *mincha*, jid. *minche*; modły odmawiane o dowolnej porze po południu, ale przed zachodem słońca), *modlitwa poranna* (1) (prawdopodobnie chodzi o *szaharit*; hebr. *szacharit*, jid. *szachris*, *szachres*; modły poranne odmawiane po nastaniu świtu), *modlitwa wieczorna* (1) (prawdopodobnie chodzi o *maariw*; hebr. *maariw*, jid., *majrew*); modlitwa odmawiana o dowolnej porze, między zmrokiem a północą; ostatnia z trzech obowiązujących w codziennej liturgii), *Nocne Wołanie Imienia* (2) (prawdopodobnie chodzi o modlitwę *maariw*, hebr. *maariw*, czyli wieczorna modlitwa), *przedśmiertna spowiedź* (1) (prawdopodobnie chodzi o modlitwę *Ashamnu*), *Poranne Wołanie Imienia* (3) (prawdopodobnie chodzi o modlitwę *szacharit*, hebr. *szachar*, jid. *szachris*, *szachres*; modły poranne odmawiane po nastaniu świtu);
- 3) **nazwy strojów (3):** *śmiertelna sukienka* (3) (prawdopodobnie chodzi o *tachrichim* z hebrajskiego lub po prostu *całun*);
- 4) **pojęcia związane z religią (2):** *Święto Szałasów* (1) (a. od hebr. *Sukot*, jid. *Sukes*, *Sykes*, jedno z trzech świąt pielgrzymich, związane z kulturą rolniczą), *Towarzystwo Śmierci* (1) (prawdopodobnie chodzi o *chewra kadysza* od aram. *chewra kad(d)isza*, czyli święte bractwo; jid. *chewre kedisze*; bractwo bezinteresownie zajmujące się umierającymi członkami gminy żydowskiej);
- 5) **nazwy praw (1):** *Stary Zakon* (1) (stare przepisy, prawo, przymierze);
- 6) **nazwy członków rodziny (1):** *tate* (1) (polonicum przeniesione do języka jidysz, została w nim zarazem uwidocziona cecha fleksyjna polegająca na zastosowaniu neologicznej końcówki *-e* w M. l.p. rzeczownika w rodzaju męskim);
- 7) **partykuły nawiązujące (3):** *nu* (3).

Jak wynika z analizy, leksemem najczęściej stosowanym w omawianej powieści J. Strykowskiego jest *bożnica*. Częstotliwość jego użycia podkreśla religijność przedstawionej w dziele społeczności żydowskiej. Być może leksem

polski użyty w powieści miał podkreślać silniejsze przywiązanie Żydów polskich do kultury polskiej niż greckiej, skoro konkuruje on z genetycznie greckim rzeczownikiem *synagoga*. Można także domniemywać, że Żydzi galicyjscy woleli stosować takie nazwy, które były bardziej zrozumiałe dla Polaków, wśród których żyli. Byłoby to z pewnością próbą zbliżenia Polaków do kultury żydowskiej, dla których słowa pochodzenia hebrajskiego czy jidyjskiego mogły brzmieć egzotycznie. Dla poparcia tej tezy warto ponownie powołać się na wyniki analizy stylizacji językowej w jednej z powieści Elizy Orzeszkowej (Ciesłowska 2017) opisującej społeczność żydowską zamkniętą na środowisko polskie, w którym brak podobnego słownictwa. Są to jednak wnioski wysuwające się na drodze porównania dwóch książek, dlatego w celu ich poparcia należałoby zbadać tę kwestię na podstawie większej liczby dzieł literatury polskiej.

2. Wykładniki kompozycyjne

2.1. Powiedzenia

Żydzi jako naród lubujący się w mądrościach przekazywanych z ust do ust mają niezwykle długą listę powiedzeń odzwierciedlających ich poglądy, wierzenia, przesady i inne aspekty życia codziennego oraz duchowego. Na podstawie *Złotej księgi mądrości żydowskich* (Modrzyńska 2017) można wywnioskować, że bohaterowie J. Strykowskiego posługują się takimi powiedzeniami pochodzącymi z ich kultury jak: *Albo błoto, albo złoto* (s. 21) (charakterystyczne użycie zwrotu *albo... albo*, *Gdyby nie było błota, nie byłoby złota* (s. 21). [...] (charakterystyczne użycie zwrotu *gdyby coś, to coś*), *Bóg to nasz tate, jak nie daje dziury, daje łatę* (s. 44) (Tag, zanim wypowiada te słowa, mówi: „jak to mówią prości ludzie”), *Jeszcze nie mów hop* (s. 80) (skrótowa forma od *Nie mów „hop”, póki klody nie przeskoczysz*).

Powyższe powiedzenia korespondują z charakterystyką bohaterów książki, pozwalają bowiem określić różne cechy Żydów. Po pierwsze, wiedzą oni, że muszą ryzykować i starać się o powiększanie swojego majątku, ale też zauważają przy tym, że wszystko na świecie ma swój cel i że każda rzecz wynika z drugiej. Jeśli chodzi o postrzeganie Boga, to bywa ono czasem ironiczne, ponieważ z jednej strony Bóg jest ojcem, a więc kimś, kto powinien troszczyć się o swoje dzieci, z drugiej jest to ojciec działający na przekór i pozwalający na to, aby jego dzieci doznawały wszelkich niewygód świata. W końcu ostatnie przysłowie wskazuje, że Żydzi to naród zachowawczy i że według nich lepiej nie cieszyć się z sukcesu za wcześnie.

2.2. Pozdrowienia

W kulturze żydowskiej spotkać można wiele rodzajów pozdrowień stosowanych w zależności od okazji. I tak wyróżnia się między innymi pozdrowienia szabatonowe, świąteczne czy codzienne. W powieści natomiast bohaterowie używają tylko jednego zwrotu i to w odniesieniu do cadyka: *Błogosławiony niech będzie przybysz!* – *Błogosławiony niech będzie przybysz* – *powtórzył stary Tag.* – *Błogosławiony niech będzie...* – *szepnął Sołowiejczyk.* – *Błogosławiony! Błogosławiony* (s. 83).

2.3. Modlitwy

Modlitwy to nieodłączna część życia wyznawców judaizmu, stanowiąca akty ekspresji, elementy relacji człowieka z Bogiem. Z tego powodu każdy wierzący Żyd zobowiązany jest do odmawiania różnych modlitw kierujących rytmem dnia. Rozmowa z Bogiem zaliczana jest do sytuacji niezwykle intymnych, podczas których człowiek zawiera Mu wszystkie swoje myśli. Istnieje wiele różnych modlitw, które pobożny Żyd musi odmówić w ciągu każdego dnia czy też w ciągu swojego życia, dlatego też J. Strykowski zawarł ten aspekt żydowskiego życia religijnego w swoim dziele. W związku z tym, że są one werbalizowane w planie językowym, należy je uwzględnić jako płaszczyznę stylizacyjną.

a. Al chet [sze-chatanu] (hebr. Za grzech [który popełniliśmy])

Za grzech, który zgrzeszyłem przed Tobą z przymusu albo dobrowolnie [...] (s. 57).

b. Ashamnu (hebr. zawiniliśmy/zgrzeszyliśmy)

Ty znasz tajemnice świata. Ty znasz schowane skrytości wszystkiego, co żyje. Ty przezierasz wszystkie komory brzucha, Ty precedzasz nerki i serce [...] (s. 56-57).

c. inne

Wśród innych modlitw znajdują się modlitwy pochwalne, np.: *Pochwalony Bóg. Pochwalony, póki świata i na zawsze! [...] Błogosławionyś Ty, Boże, nasze Bóstwo, Królu świata, który słowem Swoim opuszczasz zachody, [...] (s.84),* oraz modlitwy błagalne, np.: *Tworzyiciel świata, Tworzyiciel świata, spójrz na nasz wstyd!* (s. 155) (ujawnia się tu również zakłócenie w doborze przypadku, czyli użycie narzędnika zamiast mianownika).

2.4. Błogosławieństwo Hamoci (błogosławieństwo nad chlebem)

Pokarm spożywany przez Żydów musi być kosztowny, co oznacza, że podlega pewnym prawom i rytuałom. Jednym z nich jest wymóg błogosławienia pokarmu (w tym napojów spożywanych do posiłku) po to, aby pokarm ten stał się kosztowny i zdatny do konsumpcji. Błogosławieństwo wyrażone jest zazwyczaj w niezbyt długiej modlitwie odmawianej przez głowę rodziny lub dostojną osobę cieszącą się nienaruszonym autorytetem wśród współwyznawców (np. rabin, cadyk). Takie błogosławieństwo pojawia się także u J. Strykowskiego jako pojedyncze zdanie wypowiedziane przez cadyka: ... *wyciągasz chleb z ziemi* (s. 99). Zapis graficzny wyraźnie wskazuje, że błogosławieństwo to ma dłuższą formę, jednak w powieści znalazł się tylko jego fragment.

3. Wykładowcy intertekstualne

3.1. Cytaty ze świętych ksiąg

Podniosły styl utworu jest budowany w dużej mierze przez stosowanie cytatów ze świętych ksiąg. Pojawiają się one w dialogach bohaterów. Warto podkreślić, że znajomością Pisma Świętego wykazują się zarówno bohaterowie wykształceni, jak i niewykształceni, mężczyźni i kobiety (które w religii judaistycznej mają mniejszy dostęp do tychże ksiąg). Odwołania pełnią różne funkcje: służą podkreśleniu erudycji protagonistów, jako autorytet dla wyznawców judaizmu mają na celu poparcie czyichś słów, jednak przede wszystkim – są wyrazem głębokiego zakorzenienia J. Strykowskiego w kulturze przodków i mądrości żydowskiej przekazywanej w pismach.

- a. **cytaty z Księgi Przysłów**, np.: *Syn głupi utrapieniem jest ojcu swemu* (s. 32),
- b. **cytaty z Księgi Hioba**, np.: *Bóg dał, Bóg wziął. Błogosławiony Sędzia Prawdziwy* (s. 55),
- c. **cytaty z Księgi Samuela**, np.: *Bóg skałą moją, Bóg tarczą moją, ucieczką moją, Jemu zaufam* (s. 87),
- d. **cytaty z Księgi Powtórzonego Prawa**, np.: *Śluchaj, Izraelu, Pan nasz to Bóg Jedyny* (s. 115),
- e. **cytaty z Księgi Psalmów**, np.: *Omyj mnie doskonale od nieprawości mojej, a od grzechu mojego oczyść mnie. [...] Oczyść mnie hizopem i będę bielszy od śniegu* (s. 129),
- f. **cytaty z Księgi Rodzaju**, np.: *Niedobrze być człowiekowi samemu* (s. 140),

- g. **cytat z Mądrości Syracha:** *Początkiem mądrości jest bojaźń Boża* (s. 164),
- h. **cytat z Księgi Koheleta:** *Nie masz człowieka sprawiedliwego, który by czynił dobrze, a nie grzeszył* (s. 91),
- i. **cytat z Księgi Joela:** *Krew, ogień, słupy dymu* (s. 166),
- j. **cytat z Pirke Awot (hebr. Pirke Awot, jid. Pirke-Owes),** czyli dziewiętego traktatu czwartego porządku Miszny liczącego pięć rozdziałów, uznawany jest za jeden z najważniejszych traktatów talmudycznych prezentujący dorobek etycznej myśli żydowskiej w ciągu około 500 lat: *Nie ma mąki, nie ma Tory* (s. 147).

3.2. Nawiązania do świętych ksiąg

Oprócz wiernych cytatów w tekście pojawiają się także nawiązania do świętych ksiąg, których użycie ma spełniać te same funkcje co zastosowanie cytatów.

- a. **nawiązanie do Księgi Psalmów:** [...] *nie umarli będą chwalić Boga* (s. 104),
- b. **nawiązania do Księgi Tobiasza,** np.: *Jałmużna ocala przed śmiercią* (s. 120),
- c. **nawiązanie do Księgi Izajasza:** *Odjęto od córki syjońskiej całą ozdobę* (s. 89),
- d. **nawiązanie do Księgi Jonasza:** *Prorok Jonasz miał powiedziane od Boga, że wielkie miasto Niniwa spalone zostanie za czterdzieści dni [...]* (s. 154–155),
- e. **nawiązanie do Cene Urene, żydowskiej Biblii kobiecej:** *...siedziała pod drzewem z ciepłych krajów, na którym rosną daktyle, i sądziła synów izraelskich. Dlaczego ich sądziła? Bo zgrzeszyli i było naszym braciżkom bardzo gorzko [...]* (s. 122–124)
- f. **inne:** [...] *nie traćmy nadziei* (s. 80), *Bodajby ta noc połknięta została przez ciemność, aby nie szła w liczbę roku, ani nie wchodziła w ilość miesięcy* (s. 80). [...] *nie wychodź nigdy ze świątyni* (s. 104), [...] *ciesz się bezdzietna, któraś nie rodziła!* (s. 145), [...] *jeżeli obcy zrobił ci zło, nie wolno się na niego gniewać, bo jest tylko posłańcem Boga, i trzeba się za niego modlić. [...]* (s. 154). *Żeby ciało było „naczyniem wstydu i sromu”?* (s. 179).

3.3. Pieśni i przyspiewki chasydzkie

Chasydzi, jako wyznawcy ruchu religijnego powstałego na ziemiach polskich dopiero w XVIII wieku, są szczególnie rozpoznawalni między innymi dzięki swojej muzyce wywodzącej się z pogranicza muzyki sakralnej i ludowej. Jest ona także elementem różniącym bohaterów J. Strykowskiego, ponieważ dzięki niej widoczny jest podział na chasydów a pozostałych Żydów. Co więcej, wszystkie tłumaczenia słów tych pieśni są autorstwa J. Strykowskiego, który przetłumaczył je na nowo z hebrajskiego (APF). Wśród nich znaleźć można np.: *Oj joj, joj, joj, joj, oj, jooj joj oj, oj, oj, oj, joo jo joj!* (s. 111), *Przedniejszemu śpiewakowi pieśń Dawida. [...] Ukocham cię Boże, siło moja. [...] Bóg skałą moją, Bóg twierdzą moją, Jemu zaufam. [...] Z głębokości wzywam Cię, [...]* (s. 94).

3.4. Historie chasydzkie

Nie sposób mówić o chasydyzmie, jeśli nie weźmie się pod uwagę takiej osoby jak Izrael ben Eliezer, zwany Baal Szem Towem (w skrócie BESZT-em), uznanego przez późniejszą tradycję za twórcę chasydyzmu polskiego. Jednakże po śmierci BESZT-a większość jego uczniów za nowego przewodnika uznała Dow Bera z Międzyrzecza. Obecnie wielu badaczy uważa, że to właśnie on jest właściwym założycielem ruchu, zarówno w sensie organizacyjnym, jak i w znacznej mierze doktrynalnym (PSJ). Chasydzi J. Strykowskiego są bardzo mocno zakorzenieni w swej historii, czemu J. Strykowski daje wyraz w ich opowieściach, np.: *Dlaczego BESZT wyprowadzał swoich uczniów w góry i lasy? Bo wążanie zapachów jest też chwaleniem Boga. Każde drzewko, każda trawka swoim zapachem pomaga chwalić Boga [...]* (s. 104–106).

4. Wykładniki systemowe

4.1. Wykładniki fleksyjne

W powieści *Austeria* można znaleźć niewiele wykładników fleksyjnych charakteryzujących polszczyznę Żydów, jednak nie budzi wątpliwości fakt, że posłużenie się nimi wpłynęło na wierniejsze oddanie polszczyzny Żydów. Warto także zauważyć, że wykładniki pojawiają się w wypowiedziach różnych osób, bez względu na ich pozycję w społeczeństwie i wykształcenie.

1) formy dłuższe zaimka zamiast krótszych (19)

Wśród tej kategorii wymienić można następujące zaimki: **ciebie** zamiast **cię** (14) *Patrz, jak **ciebie** Bumek kocha!* (s. 74) (wyłaniają się tu także

cechy składniowe, jak umiejscowienie orzeczenia na końcu zdania i przeniesienie dopełnienia przed orzeczenie); **jego** zamiast **go** (2) *Ale co to jego obchodzi* (s. 62); **tobie** zamiast **ci** (2) *Dalbyś mi garść orzechów i pieczone jabłko, ale tak, czym ja Tobie mogę służyć* (s. 106)?; **jemu** zamiast **mu** (1) [...] *jak długo Bóg jemu daje siły i nam daje siły, ani też ta odpowiedź, że co może zrobić nasz cadyk...* [...] (s. 164).

2) **zaimek osobowy jako element formy koniugacyjnej**

Zastosowanie zaimków osobowych takich jak *ja, ty, on, ona, my, wy, oni* jako członu formy koniugacyjnej jest urozmaicone w języku bohaterów. Zdarza się, że z punktu widzenia normy ogólnopolskiej ten zaimek jest zupełnie zbędny, jak np. w zdaniu: *Dobrze. Ja was obie schowam do piwnicy. Podniosę klapę i założę linoleum* (s. 45), jednak mimo to jego użycie nie wywołuje wrażenia braku naturalności (zwłaszcza że już w kolejnym zdaniu tego zaimka nie ma). Z tego względu trudnym zadaniem wydaje się podanie, ile dokładnie jest w powieści takich niaturalnych i charakterystycznych dla polszczyzny Żydów form.

3) **neologiczna końcówka -e w M. l.p. rzeczownika w rodzaju męskim**

Omawiana forma pojawia się tylko raz w wyrazie *tate* (polskie *tata*), który jest leksemem zaczerpniętym z języka polskiego i wprowadzonym do języka jidysz (ze zmianą końcówki) oraz w nim funkcjonującym. Formy tej używa Tag, aby nawiązać do powiedzenia używanego przez „prostych ludzi”. Widać więc, że ta forma stosowana jest przez osoby niewykształcone.

4.2. Wykładniki składniowe

Użycie wykładników składniowych typowych dla polszczyzny Żydów jest tak samo nieregularne, jak użycie wykładników fleksyjnych.

1) **odstępstwa w zakresie szyku orzeczenia:**

a. **polegające na zastosowaniu postpozycji zaimka zwrotnego się** – pojawia się zarówno w wypowiedziach bohaterów, jak i narracji: *Miasto pada za miastem, jakby to były kręgle, wróg śpieszy się* (s. 10). *Wszystkie żony i córki w mieście przebierały się* (s. 15).

2) **polegające na zakłóceniu szyku dopełnienia zaimkowego:**

a. **polegające na umieszczeniu zaimka na początku zdania:** *Jemu się wydaje, że coś wie, że z historii powszechnej w sześciu tomach można żyć* (s. 39);

b. **polegające na umieszczeniu zaimka na końcu zdania:** *Nie chciał w Sądny Dzień obrazić Ciebie* (s. 118).

- 3) **polegające na umiejscowieniu orzeczenia na końcu zdania** – również pojawia się zarówno w wypowiedziach bohaterów, jak i narracji: *Ale Podwołoczyska padły i dosyć było czas, żeby się z żoną narażać* (s. 10).
- 4) **pytanie na początku odpowiedzi na cudze stwierdzenie**
Cecha ta widoczna jest jedynie w wypowiedziach Tağa:
 - *Moja Blanka był dla niej bardzo dobra od pierwszej zaraz...*
 - *Dlaczego nie miała być dobra?* (s. 69)
- 5) **dopełnienia wyrażone mianownikiem zamiast narzędnikiem**
Za grzech, który zgrzeszyłem przed Tobą z przymusu albo dobrowolnie [...] (s. 57).
- 6) **stosowanie mianownika zamiast narzędnika:**
Tworzyciel świata, Tworzyciel świata, spójrz na nasz wstyd! (s. 155)
- 7) **stosowanie kalk składniowych z jidysz**
Julian Strykowski stosuje wyrażenia, które zaczerpnięte z języka jidysz mają nienaturalny wydźwięk, jak np. *Głupota Cię pcha?* (s. 42) (APF)

Podsumowanie

Julian Strykowski w powieści *Austeria* wykorzystał cztery główne typy wykładników stylizacyjnych: leksykalne, kompozycyjne, intertekstualne i systemowe, z których najczęściej wykorzystywana jest leksyka.

Wykładniki leksykalne zostały wprowadzone do tekstu na trzy sposoby. Autor użył oryginalnego słownictwa pochodzącego z języków żydowskich (jidysz, hebrajskiego, aramejskiego), które pod wpływem kontaktów z językiem polskim zostało na przestrzeni lat dostosowane do wymowy i ortografii polskiej. Słownictwo to stanowi niejako doskonały relikwitu kultury żydowskiej i w odpowiedni sposób nadaje tekstowi cech charakterystycznych dla tej kultury. Ponadto Julian Strykowski, aby przedstawić obraz galicyjskich wyznawców judaizmu, zastosował leksemę żydowskie przetłumaczone na język polski oraz leksemę polskie opisujące sfery życia tej grupy narodowo-wyznaniowej. W ten sposób pokazał, że bohaterowie książki to Żydzi znający język polski i asymilujący się z kulturą polską, dający Polakom dostęp do swojej wiary i licznych obrzędów z nią związanych.

Wykładniki kompozycyjne i intertekstualne – takie jak powiedzenia, pozdrowienia, modlitwy, cytaty z ksiąg świętych, pieśni czy historie o świętych – doskonale uzupełniają tekst i pozwalają czytelnikowi na zanurzenie się w kulturze żydowskiej. Całość jest dokładnie przemyślana i ukazuje różne aspekty

judaizmu, mimo że akcja utworu obejmuje tylko jeden dzień. Wykorzystane elementy przedstawiają religijność bohaterów, myślenie o Bogu, wzajemny szacunek, a nawet różnice wewnątrz kulturowe (wprowadzenie do powieści chasydów i elementów związanych z ich kulturą). Warto dodać, że te wykładniki nie są wymieniane przez Marię Brzezinę (1986) w jej opracowaniu o charakterystycznych cechach polszczyzny Żydów eksponowanych w literaturze polskiej. Wychodzą więc poza kategorie systemowe i uzupełniają historię o tło nie tyle językowe, co kulturowe. Są jednak wyrażane za pomocą języka, z tego też powodu zostały zaprezentowane jako integralne elementy stylizacji językowej.

Ostatnia grupa wykładników – wykładniki systemowe – są z kolei odzwierciedleniem i potwierdzeniem tego, o czym pisze Maria Brzezina (1986) (warto wspomnieć, że nie analizuje ona dzieła Juliana Strykowskiego). Odmienna fleksja wyrażona jest za pomocą dłuższych form zaimka, wprowadzenia zaimka osobowego jako członu formy koniugacyjnej oraz użycie neologicznej końcówki *-e* w M. l.p. rzeczownika w rodzaju męskim. Jeśli chodzi o składnię, to wyróżnia się zaburzony szyk orzeczenia, stosowanie pytań na początku odpowiedzi na cudze potwierdzenie, użycie dopełnienia wyrażonego mianownikiem zamiast narzędnikiem, użycie mianownika w formie wołacza zamiast narzędnika oraz kalki składniowe z jidysz.

Wszystkie wymienione cechy ukazują bogactwo językowe powieści, bliską relację Juliana Strykowskiego z kulturą żydowską oraz doskonałe zastosowanie stylizacji, które nie doprowadziło do przesytu, a pozwoliło czytelnikowi na zanurzenie się w innej, być może obecnie już odległej od polskiej, kulturze żydowskiej.

Rozwinięcie skrótów

- APF – Akademia Polskiego Filmu
- PSJ – Polski słownik judaistyczny
- RSH – Rosnący słownik hebrajski

Bibliografia

- Bokszczanin M., *Słownik z objaśnieniami*, [w:] E. Orzeszkowa, *Meir Ezołowicz*, Warszawa 1988, s. 415–428.
- Brzezina M., *Polszczyzna Żydów*, Warszawa–Kraków 1986.
- Modrzyńska S., *Złota księga mądrości żydowskich*, Toruń 2017.
- Piekarski I., *Falszywy Mesjasz. O jednym toposie żydowskim w twórczości Juliana Strykowskiego*, Lublin 2008, „Pamiętnik Literacki” 2008, nr 2, s. 51–88.

Realizacja stylizacji na język Żydów w angielskich przekładach „Meira Ezofowicza” Elizy Orzeszkowej, „Language and Literary Studies of Warsaw” 2017, nr 7, Warszawa, s. 71–96.

Strykowski J., *Austeria*, Warszawa, 1979.

Strony internetowe

Akademia Polskiego Filmu <http://www.akademiapolskiegofilmu.pl>

Słowniki internetowe

Polski Słownik Judaistyczny <http://www.jhi.pl/psj/>

Rosnący Słownik Hebrajski <http://www.iwrit.pl/>

Stylization into the dialect of Polish Jews in the novel *Austeria* by Julian Strykowski

Summary

This article offers an analysis of the novel *Austeria* by Julian Strykowski and attempts to study the ways in which the author renders the characteristic dialect of the Polish Jews. The research seeks to list the main features of the protagonists' and narrator's language, including lexical units alluding to the Judaic culture, as well as syntactic and inflective units typical for the Jewish Polish speech. Finally, in stressing the importance of language as a vital part of cultural production and identity, this paper endeavors to measure the extent to which the stylistic aspects of language impact the reception of the novel.

Keywords: language and stylistics, Jewish Polish, Galicia, Jew, literature, Julian Strykowski, *Austeria*

Słowa kluczowe: stylizacja, polszczyzna Żydów, żydłaczenie, Galicja, Żyd, literatura, Julian Strykowski, *Austeria*